

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ПЕРСОНАЛІЯХ –

У СИСТЕМІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Монографія
Книга п'ята

ПОСТАТЬ ПАВЛА ЧУБИНСЬКОГО-НАУКОВЦЯ У ПЕРЦЕПЦІЇ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Завершеність життя, і короткого і довгого, визначається тільки метою, заради якої воно прожито

(Д.Джордан)

Мудрого не одурити, чесного – не купити, мужнього – не зламати

(Роман Шухевич)

Два визначні українські фольклористи-сучасники й найвидатніші репрезентанти культурно-історичної школи в етнологічній науці були разом із Б.Грінченком організаторами й промоторами низки успішно реалізованих видатних наукових проектів. Їх єднають не лише споріднена методологія фольклористичних студій, а й спільне середовище – Київська Стара Громада, Південно-Західний відділ імператорського російського географічного товариства, а ще індивідуальна типологія етнолога-полігістора. Їх споріднюють і письменницькі проби пера. Щоправда, М.Драгоманов у «Пісні київського слов'янина» виступив як міжнародний політик кирило-мефодіївської традиції, а П.Чубинський, автор збірочки «Сопілка Павлуся» й публікацій в «Основі», як-от вірша під назвою «Минулося» («Защебетав соловейко…»), підписаного «Павлусь. Баришполь», оспоетизував долю молодої українки у дусі народного й спорідненого з ним шевченківського мелосу. Одно слово, коли індивідуальності такого масштабу, працездатності й принциповості, твердої суспільної й національної позиції, а також різнобічного хисту, вступають у науково-творчий діалог – це завжди річ повчальна і сенсово показова.

Діяльність двох учених у галузях фольклористики й етнографії – а це ще один єднальний фактор – стосувалась «особливостей української нації, багатств усної народної творчості, самобутності й давнини мови, суперечливих моментів української історії тощо» [1, с.210]. У Російській імперії така позиція, протилежна до єдинонеділимського офіціозу, становила загрозу (не тільки для незаангажованої нічим, окрім істини, фахової праці, особливо у галузях гуманітаристики), а й суттєво укорочувала життя самих науковців. І все ж науково-творчий діалог їх відбувся, зокрема у формі філологічно-історичної перцепції М.Драгоманова постаті й доробку автора Національного гімну України.

У хронологічно спрямленому порядку М.Драгоманов уперше віддав належне безпосередній роботі й організаційному хисту П.Чубинського у статті «Евреи и поляки в Юго-Западном крае». Це етнологічні рефлексії над новими матеріалами, які пристарав для науки цей учений, відряджений Російським географічним товариством в Україну з метою її етнографічно-статистичного опису. Хоча на час друку статті (до 1875 р.) праці експедиції вийшли частково, з семи томів лише два повністю й іще два частково, М.Драгоманов поквапився відзначити немале наукове значення кожного з томів. Оскільки ж малотиражний 7-й том, до першої половини

якого увійшли матеріали про єврейську і польську національні меншини, має й суспільно-політичний інтерес, а також практичне значення, приват-доцент університету Св.Володимира присвятив йому вищеназвану розлогу розвідку.

Насамперед відзначимо: М.Драгоманова приємно подивувала рішучість П.Чубинського в обрахунку чисельності євреїв у Київській, Подільській і Волинській губерніях краю (їх виявилося неповних 13 відсотків проти 1,5 – поляків, менше відсотка росіян і майже 84% українців), зокрема зайнятих певним промислом. Статистична сумлінність, невластива навіть українському сьогоденню, вивела на світло денне серед іншого їх прибутки, у тім числі двадцяти тисяч «нищих евресв». Вражає й інша статистика П.Чубинського, докладно наведена М.Драгомановим: згідно із оприлюдненими результатами обрахунку, польські поміщики володіли в «південно-західному» нашому краї землею у кількості аж 6 млн. десятин (і це на 6 тисяч родин), у росіян було їх 1,5 млн. (на тисячу родин), а 700 тисяч родин українських селян мало аж… 4 мільйони десятин. Річний прибуток від земельної власності у польських поміщиків П.Чубинський визначив у 5 тисяч тодішніх карбованців на 1 родину, а у євреїв – 290 крб. на родину з 6 осіб.

Стоячи на загальних позиціях емансипації євреїв і поступового надання їм рівноправності з християнами, П.Чубинський усе ж, звісно, не міг, як слушно відзначив М.Драгоманов, запропонувати у Росії прийнятних шляхів усунення існуючої експлуатації євреями християнського населення. Для детальнішого вивчення економічних відносин євреїв із неюдеями необхідні, вважав учений, спеціальні спостереження географічного товариства на зразок статті Волкова «Про сільські ярмарки…». До речі, відомості до якої також надав Чубинський. Зокрема, такі: глиняні глечики селянського виробництва продаються у Борисполі по 8 коп., а вже у Фастові в євреїв – по 15, з майже 100 відсотковим прибутком для невиробників.

Показово, що у частині 7 тому «Трудов…», присвяченій історичним аспектам життя етносів краю, зокрема протекціоністській політиці цариці Катерини щодо польської шляхти, що не виходило на добро українським селянам, М.Драгоманов підтримав П.Чубинського і В.Антоновича в полеміці з сумнозвісним Юзефовичем. Рецензент виокремив як особливо цікавий, новий для громадськості нарис цього тому про вплив, який чинив у XIX ст. місцевий народний елемент на польське суспільство, літературу й мову, мистецтво, – словом, висвітлив історію пробудження уваги польської шляхти краю до місцевої автохтонної народності.

Про це нагадує розлогий перелік прізвищ польських поетів і романістів, які від давнини вносили український елемент у польську мову (Шимонович, Зиморович), черпали сюжети з історії й народного побуту України (Залеський, Гощинський, Крашевський, Коженьовський, Грабовський, Чайковський і ін.), створили українські пісні літературного походження, як автор «Гандзі» Бонковський (помилково названий у рецензії Бонковичем). Згадано й етнографів від З. Доленги-Ходаковського починаючи, композиторів на чолі з С.Монюшком, які розробляли українські мелодії, філологів (Лозинський, видав першу в Галичині українську граматику) тощо. «З подачі» П. Чубинського, який умістив у 7 томі мінісловник відповідної лексики, М.Драгоманов нагадав про впливи української мови навіть на літературну польську та мову польських панів краю, посприяв поверненню в

суспільний обіг цікавих явищ краєвого життя – таких, як балагульство, протилежний йому у низці ознак пуризм, а також козакофільство і хлопоманія.

Опозиційно налаштований до царату П.Чубинський умістив у 7 том вирізнений М.Драгомановим документ чиновника з особливих доручень міністра внутрішніх справ Вороніна, який розумно скритикував царські й урядові заходи в краї після придушення повстання 1830 р. Мова про закриття польських інституцій, русифікація, заміна суду за Литовським статутом закритим чиновницьким, тягар панщини, поліцейський тиск тощо. Разом із тим рецензент видання не сприйняв висновки статті 7 тому про католицизм у краї через недостатність матеріалу для них, а головне – відсутність позитивного методу для формулювання цих висновків. Позитивним же конструктом мисленнєвого діалогу двох учених можна визнати актуальні й сьогодні думки про необхідність вільного культурного обміну народів, увагу до важливіших тенденцій європейської думки, розширення національних літератур замість репресалій і докорів, створення умов і простору для суспільної самодіяльності.

З матеріалами останніх томів «Трудов...» П.Чубинського Драгоманов працював, уже як шевченкознавець. Було це і в екзилі у Женеві (покликання на семитомник містить стаття «Шевченко, українофіли й соціалізм»), і у Софії (публікація «Шевченко в чужій хаті його імені»). Продовжуючи аналітичне поцінування доробку Павла Чубинського-фольклориста, М.Драгоманов доповіддю на Паризькому літературному конгресі 1878 р. й опублікованою у Женеві та Львові однойменною студією «Література українська, проскрибована урядом російським» об'єктивно посприяв популяризації імені вченого на європейських обширах. Адже він у контексті чільних здобутків української науки про уснопоетичну творчість назвав і три томи пісень із «України подніпрянської», видані П.Чубинським.

У статті наведено такий приклад режимних репресалій, як укладання таємною комісією з найвищих жандармських чинів, міністра освіти й донощика Юзефовича указу про заборону діяльності київської географічної секції та вигнання «з України, з забороною мешкати в столицях, двох членів тої секції – Драгоманова і Чубинського» [2, с.189]. Врешті ця оцінка перекочувала у «Листи на Наддніпрянську Україну» (1893), де виокремлено серед іншого цінний здобуток української етнографії 1870-х – «величезну збірку» матеріалів Чубинського, хай і у супроводі, критично закинув рецензент, виголошених упорядником разом із К.Михальчуком обов'язкових москвофільських думок (які, додамо, мусів у Росії дотримуватись і сам М.Драгоманов). А у передмові до т.І «Исторических песен малорусского народа» (1874) віддано належне висловом подяки всім тим фольклористам, котрі передали у розпорядження В.Антоновича і М.Драгоманова свої рукописні зібрання, втім зосібна і П.Чубинському.

Рецензія М.Драгоманова на 7-томне зведення матеріалів і досліджень П.Чубинського, опублікована у 1877 р. в «Вестнике Европы», джерельно розкрила передісторію «Трудов...», починаючи з 1869 р., коли дійсному члену Південно-західного відділу географічного товариства було доручено об'їхати, крім Правобережжя України, також південь Мінської й Гродненської губерній, холмський, частину седлецького й люблінського краю як «области малорусского племени» (читаємо: «Великої України»). П.Чубинський зумів зреалізувати цю широку мету за

три поїздки впродовж 1869-1870 рр., зібравши разом із помічниками цілий масив різнорідних фольклорних зразків (4000 пісень, 300 казок тощо) та доповнивши його корпусом матеріалу, доставленого багатьма іншими особами. На тверде переконання рецензента, новаторське значення цього видання полягало не тільки у його «поистине изумительном количестве», а й у тому, що варіанти пісень П.Чубинський подав за особливою системою (відсутньою в Я. Головацького чи Якушкіна), з наведенням тільки місць відмінних. До компонування цілого вимогливий фольклорист М.Драгоманов висловив і посутні претензії. Зокрема, щодо систематичності й логіки розподілу матеріалу між томами, невідповідності в атрибуціях пісень як варіантів чи окремих творів. Надибуємо серед іншого і закид щодо браку латинських назв рослин (наводилися лише народні).

Разом із тим рецензент шкодував, що П.Чубинський у т.6, присвяченому волосним судам, обмежився коротким нарисом народних правничих звичаїв, а не подав повністю свою розвідку на цю ж тему (вона стала кандидатською дисертацією вченого). Адже у ній містяться важливі паралелі між народним правом в Україні та давньоруським («Руська Правда» тощо). Новаторство П.Чубинського, об'єктивно визнане Драгомановим, полягало й у тому, що він переглянув копій вердиктів 1000 волосних судів та встановив їх добру якість, не виявивши жодного несумлінного – на відміну від судів, гострокритично зображених у творах українських письменників від Л.Боровиковського і Є.Гребінки до О.Конисього. Тож і висновок рецензента закономірний: «Труди...» в своєму роді рідкісне, у нашій літературі чи не єдине видання за багатством і різнорідністю матеріалу, здатне надати заняття не одному вченому і то на довгий час [див. 3, с.106].

Сама ж увага М.Драгоманова до правничої проблематики зумовлена новочасними обставинами розвою юриспруденції. Показово: тут серед українців, котрим належить передова роль у дослідженні звичаєвого права у Росії, автор мемуарів «Австро-руські спомини (1867-1877)» першість віддав П.Чубинському. Нарешті, одне місце цих спогадів містить вельми важливу оцінку етнопедагогічної діяльності П.Чубинського. Запізнавши українських «бісмарковірців», той, мовляв, «довів їх до того, що треба б усе-таки вести пропаганду української ідеї серед молодіжі» [4, с. 281].

Дотримуючися принципу історизму, М.Драгоманов відзначив у піснях і віруваннях І та ІІІ томів, зібраних експедицією П.Чубинського, те, що вони заставляють згадувати літописи й проповіді ще дотатарської Русі, пам'ятки південно-західних слов'ян, індійські Веди тощо. Ці паралелі він окреслив, зокрема, на матеріалі українських колядок, дійшовши вагомого методологічного висновку про необхідність порівняльного вивчення українського фольклору, втім із південних земель, на широкому міжнародному тлі. Надалі М.Драгоманов черпав зі збірника П.Чубинського пісенні паралелі для власних фольклористичних розвідок. Наприклад, у статті 1888- го р. «Фатальна вдова (Карно-психологічна тема в українській народній пісні)», подібно до того, як раніше видання джерельно зміцнювало аргументи вченого для наукової розбудови розлогих у нього підтекстових покликів («Література російська, великоруська, українська і галицька», 1873).

Таким чином, Михайло Драгоманов як історик і фольклорист одним із перших адекватно поцінував наукову спадщину вже «небіжчика Чубинського», дав

вагомі фахові оцінки його здобуткам як унікального українознавця етнографа й фольклориста, правознавця й економіста, посприяв ознайомленню європейської громадськості з його іменем та вагомим доробком як науковця.

Література та джерела

1. Дмитренко Микола. Українська фольклористика другої половини XIX століття: школи, постаті, проблеми. – К.: Вид-во «Сталь», 2004. 383 с.

2. Драгоманов Михайло. Вибр. праці: у 3 т., 4 кн. – Т.3. Літературознавство (упор. В.Ф.Погребенник). – К.: Знання України, 2007. 300 с.

3. Драгоманов Михайло. Вибр. праці: у 3 т., 4 кн. – Т.2. Фольклористика. Літературознавство (упор. В.Ф.Погребенник). – К.: Знання України, 2007. 440 с.

4. Драгоманов Михайло. Із наукової спадщини: Вибр. праці: у 2 кн. – Кн.2. Літературознавство. Мемуари (упор. і вст. ст. В.Ф.Погребенника). – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. 425 с.

ЗМІСТ

Вступне слово.....3
Життя як приклад «сродної праці» (Алла Алексієвець).....4
Василь Стефаник і національно-державність періоду Західно-української
народної республіки: прочитаність епохи (Володимир Вернигорій).....9
Василь Кархут у громадських та наукових вимірах діяльності (Наталія Винник)....23
Видатні природоохоронні діячі УТСД (Олена Габрусевич).....29
Доля однієї книжки: «Перлини лірософії» Сильвестра Драгоманова
(Наталія Гірна).....35
Лікар за фахом, інеолог за покликанням – Юрій Липа (Олег Гриців).....42
Видатні українські фольклористи (Микола Дмитренко).....49
Вишня та її образ: пошук краси (про Володимира Качкана) (Микола Зимомря).....60
До пізнання Богдана Легкого (екскурс в енеїстиці) (Ярослава Калин).....65
З космосу народно-звичаєвої філософії (грані таланту Василя Лесіва)
(Володимир Качкан).....73
Розпагінення таланту (Юрій Липа – художник слова) (Володимир Качкан).....77
Біля вівтаря українства (Василь Лизанчук) (Володимир Качкан).....87
Український гуманіст Станіслав Орієвський-Рожолюк (Марія Кацуба).....102
Проблема забезпечення здоров'язбережувального середовища розвитку дитини
в педагогічній концепції Софії Русової (Леся Кузенко, Людмила Мацук).....108
Творча та культурно-освітня діяльність Євгена Сагайдачного на Гуцульщині
40-60-х років XX століття (Петро Кузенко).....118
Берегиня карпатського краю (Параска Плаюк-Горицвіт) (Оксана Мельничук).....124
Володимир Здоровега: постать та епоха (Ігор Павлюк).....130
Постать Павла Чубинського-науковця у перспективі Михайла Драгоманова
(Володимир Погребенник).....136
Гречаний Олександр Феногенович: людина, яка була тотожна сутності
(до 20-ї річниці з дня відходу у вічність) (Володимир Сабадуха).....141
«Документи стану душі» як джерело наукових досліджень
Володимира Качкана (Лілія Сілевич).....162
«Сенс життя» як складова здоров'я людини (за екзистенціальним аналізом
В.Франкла) (Алла Сініцина).....167
«Чесність з собою» як квінтесенція етики конкордизму
Володимира Винниченка (Анна Сокирко).....170
Утвердження святості людської душі у творчості поета-лікаря
Леоніда Закордонця (Ольга Турган).....174
Святослав Караванський: мовно-політичний портрет у профіль (Ірина Фаріон).....185
Рясний садинець Василя Мулеси (Іван Хланта).....216
Ярослава Закревська – корифей лінгвістичної науки (Надія Черкес).....228
Наші автори.....235
Ціхи до портрета.....237